

Зулпиев А.З.

МАНАС ТААНУУНУН МЫЙЗАМДЫК-УКУКТУК НЕГИЗДЕРИ

Зулпиев А.З.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МАНАСОВЕДЕНИЯ

A.Z. Zulpuev

LEGISLATIVE-LEGAL BASIS OF MANAS STUDIES WERE

УДК: 398.82.3:342.56

Макалада Манастаануунун мыйзамдык-укуктук негиздери жана «Манас» эпосуна арналган мамлекеттик деңгээлдеги иш-чаралар жөнүндө сөз болду.

Негизги сөздөр: Манас, эпос, тарых, укук, мыйзам, окутуу, изилдөө.

В статье речь идет о законах и правовых основах манасоведения и масштабных мероприятиях посвященных эпосу «Манас».

Ключевые слова: Манас, эпос, история, право, закон, обучение, исследование.

In this article, we are talking about laws and the legal framework and Manas studies were large-scale events dedicated to the epic «Manas».

Key words: Manas, epic, history, law, education, the study.

Кыргыздар Борбордук Азиядагы эң байыркы элдердин бири экени маалым. Өзүнүн өсүш жолунда узак жана татаал кылымдарды башынан өткөргөн кыргыз эли – «кажыбас, майтарылбас» улуу эл экенин тастыктады. Тап-такыр жоголуп кете турган абалда да, элибиз ошол оорчулукка мөгдөп моюн сунуп бербестен, кайратмандык менен тагдырдын удургуган учурларына туруштук берип, өз жашоосун мамлекеттүүлүккө карай улантып келгендиги, акыры өз эгемендигине жеткендигинин далили, бүгүн, биз, сиздер менен бакубат турмушту өтөлгөлүү өтөп, жакшы жашоону жашап жаткандыгыбыз. Ырас, санжыралуу кыргыз эли ошол узак тарыхында эмнелерди гана көргөн жок, эмнелерди башынан кечирбеди. «Теңири Манас» китебин автору Ашым Жакыпбеков өзүнүн «Манас Гимнининде»:

Кайың барбы кыргыз балта чаппаган,
Кыр-жон барбы кыргыз кыргын таппаган.
Кылымдарга аты калбай өчөөрдө,
Кыргыз элин кыраан Манас сактаган.

Белес-белден беш удургуп өткөн эл,
Арстан болуп, ай чапчыган көчмөн эл.
Курандылап, куруп бара жатканда,
Эр Манасты туу карманып өскөн эл.

Манас улуу – кыргыз элдин желеги,
Ата мурас, акыл-ойдун тереңи.

Түбөлүккө ташка тамга баскандай,

Кыргыз элдин азаматка белеги! – деген саптарды жараткан. Чынында эле, кыргыз өзүн өзү коргоп, бышырып, тагдырдын тар жол, тайгак кечүүлөрүндө бирде мүдүрүлүп-жыгылып, бирде чокуга чыгып, эл катары жетилүү машакатында алыскы-жакынкы

сырткы душмандар менен гана салгылашпастан, «...өзөктөн чыккан өрт жаман, өздөн чыккан жат жаман...» деген макалда айтылгандай жаатташып, уруу-урууга бөлүнүп алып, өздөрү менен өздөрү урушуп, кырылган учурлары да көп болгон.

Бирок, «Курама жыйнап журт кылдым, кулаалы таптап куш кылдым.

Бөлүнбө кыргыз бөлүнбө, бөлүнсөң бөрү жеп кетет, бөлүндү кыргыз эли деп - бөлөк элге кеп кетет...» деген Айкөл Манастын даанышман осуятынын, ураанынын алкагында, жат душман кол салса бириге калып, эл-жерин коргоду. Жоону жеңип, кайрадан ич-ара көрө албастык, тең тайлашуу, ач көздүк аттуу жаман сапаттардын кулу да болушту... Жыргалчылыктан азабы көп, жылуусунан суугу катуу, таттуусунан ачуусу ашык ошол көчмөндүк доорлордо кыргыздардын рухий дүйнөсүнүн пайдубалынын мыктылыгы жана жемиши – бүгүнкү «эгемендүүлүк».

Эгемендүүлүк жөнүндө сөз кийинчерээк болсун. Сөз Манас эпосунун улуулугу жана аны бүгүнкү урпактарыбыздын кабылдоосу жөнүндө уланмакчы. Кыргыздар дүнүйө, алтын-күмүш сыяктуу көр оокат, байлык чогултпастан, оозеки түрдө ыр курап, руханий байлык чогултуп элдик эпикалык «Манас» эпосун сактап келди. Бул жөнүндө залкар жазуучу Түгөлбай Сыдыкбековдун мындай деп жазганы бар: «Элибиздин рухий дүйнөсүнүн ыйык куту – Манас эпосу. Байыртадан Орхон, Алтай, Энесай, Ала-Тоо жердеген, чоң кагылыштарды, күрөштөрдү далай кылым башынан кечирген, эчен албан кыргын-чабуулда күймөлгөн бабалар бийик сепил, шаар курууга шаа-чамасы келбеди, алар мекенин жоодон коргоп жүрүшүп, ат жалында маектей ушул обологон улуу сөз мунарасын, эстелигин тургузушту... «Манас» баяны – ыйык көркөм сөз өнөрү, өлбөс касиеттери менен айырмаланган, элдин тарыхын, кайгы-кубанчын, тилек-үмүтүн кең камтыган улуу дастан! Ал көп өзөндөрдү өзүнө куйган улуу дарыя сыяктуу терең жана бай кенч. Ошондуктан, ал бир болгон окуя, не бир муундун өмүрү менен чектелбейт. Ал бүт элдин ар заманындагы башынан кечирген тарыхындагы не бир бай окуяларды өзүндө чагылыштырып турат...» [2]

Ооба, бул улуу эпос биз, кыргыздар үчүн тумар! Ыйык таберик! Табылгыс тарыхый казына! Ошондуктан, биз «Манас» эпосун урматтоо менен бирге, багып, изилдеп, байытып, ата-бабаларыбыз бизге белек кылып берген сыяктуу, биз да кийинки муундарга аманат кылып өткөрүп берүүбүз керек. Эпос-

тун сюжетин, каармандар системасын, окуяларды бала бакчадан тартып, орто мектептерде, орто жана жогорку окуу жайларында тереңдетип окутуу учурдун актуалдуу маселелери десек жаңылышпайбыз. Манас эпосунан тарыхты, тарбияны, каада-салты, үрп-адат, ырым-жырымдарды, кол өнөрчүлүгүн, этнопсихологияны, этномаданиятты, этнопедагогиканы, акылмандыкты, даанышмандыкты, астрономияны, географияны, элдик диний ишенимдерди, мифологияны, медицинаны, жаратылыш кубулуштарын, чарбачылыкты, патриоттуулукту, адамгерчиликти, достукту, айкөлдүктү, эң башкысы «идеологияны» жана башка адамзат жашоосундагы көп жагдайлуу маселелерди үйрөнсөк болот.

Бекеринен белгилүү окумуштуу, тарыхчы, этнограф, манас изилдөөчү Ч.Валиханов эпосту «кыргыз турмушунун энциклопедиясы» деп атабаган чыгаар. Демек, биз азыркы ааламдашуу учурунда, мамлекеттин өнүгүп-өсүүсүнө күчтүү идеологияны «Манас» эпосунан гана алып, улуу мурасыбыздан сабак алуу менен бирге, улуттук аң-сезимибизди тереңдетишибиз керек. Жогоруда айткандай, эпосту окутууну бала бакчадан баштоо зарыл. Албетте, эпосту окутуу, жайылтуу, даназалоо үчүн мамлекет тарабынан бир топ эле мыйзамдар, токтомдор чыгып, иш чаралар өткөрүлүп жатат. Бирок, ал практикалык жактан иш жүзүнө өтө эле жай дейбизби, же начар дейбизби, бир сөз менен айтканда, кайдыгер мамиле жасалып жатат.

Ар бир ишти баштоодон мурда иш план же пайдубал түзүү шарт. Кезегинде мамлекет тарабынан бир топ эле алгылыктуу иштер пландалып, илимий конференциялар, маданий иш чаралар өткөрүлгөн. Эске салсак, эпосту окутуунун жана жайылтуунун мыйзамдык-укуктук негиздери боюнча: 1994-жылы 5-октябрда Бириккен Улуттар Уюмунун Генералдык Ассамблеясы: «Манас» эпосу Орто Азиядагы элдерди бириктирүүнүн турмуштук негизги түйүнү экендигин, ошондой эле бул эпос эл аралык кызматташууга жана өз ара түшүнүү мамилесин чыңдоого салым кошоорун, адамзаттын көптөгөн идеялары менен баалуулуктарын таркатууга шарт түзөөрүн, ошону менен катар жалпы адамзаттык мурасты байыга алаарын эске алуу менен, 1995-жылды «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын майрамдоочу жыл деп жарыялап, токтом чыгарат. Ушундан улам, 1992-жылы 26-июнда «Манас» эпосунун миң жылдык мааракесин белгилөө жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын туңгуч президенти А.Акаевдин №213-Жарлыгы (Указы) жарыяланган. Жарлыкта [2] «Манас» эпосунун 1000 жылдыгына даярдык көрүү жөнүндө мындай жазылат:

«Манас» эпосу – дүйнөлүк залкар элдик оозеки чыгармачылыктын эң бийик үлгүсү, кыргыз уламыштарынын жана жомокторунун кайталангыс энциклопедиялык жыйнагы, кыргыз элинин жашоо ыңгайынын үрп-адатынын, салт-санаасынын, бай тарыхынын жана дүйнөгө болгон өзгөчө көз карашынын күзгүсү. Көз каранды эмес Кыргызстан мамлекетинин өнүгүшүнүн азыркы жаңы тарыхый этабында «Манас» эпосу кыргыз улуту-

нун биримдигинин жана рухий кайра жаралуусунун, анын маданиятынын, улуттук ар-намысынын жана аң-сезиминин символу болуп калды.

«Манас» эпосунун 1000 жылдыгын суверендүү Кыргызстан мамлекетинин жаңы тарыхындагы маанилүү коомдук, саясий окуя катары кароо менен ТОКТОМ кылам:

1. 1995-жыл – кыргыз элинин баатырдык «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын «жалпы элдик майрамдоо жылы» деп жарыялансын.

2. Кыргыз Республикасынын «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын майрамдоо боюнча Улуттук уюштуруу комитети төмөндөгү тутумда түзүлсүн: – А.Акаев – Кыргыз Республикасынын Президенти; А.Жумагулов – КРнын премьер-министри, «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын өткөрүү жана даярдоо боюнча улуттук уюштуруу комитетинин төрагасы; Ж.Ибрагимов – КРнын Президентинин алдындагы мамлекеттик катчы; О.Ибраимов – КРнын вице-премьер министри; Д.Үсенов – Мыйзам чыгаруучу жыйынынын төрагасынын орун басары; К.Кененбаева – КРнын Президентинин администрациясынын саясий талдоо жана социалдык маселелер бөлүмүнүн башчысы; К.Исаков – КРнын өкмөтүнүн аппаратынын социалдык-маданий чөйрө бөлүмүнүн башчысы; Т.Койчуев – КРнын Улуттук Илимдер Академиясынын Президенти; Т.Касымов – Талас облустук мамлекеттик администрация башчысы; Ш.Шаршеев – КРнын «Манас-1000» мамлекеттик дирекциясынын башкы директору; А.Асанканов – «Мурас» ишкер долбоорунун башкы директору; Б.Жакиев – Манас эпосунун 1000 жылдыгын өткөрүү жана даярдоо боюнча мамлекеттик дирекциясынын көркөм жетекчиси; Ж.Мавлянов – КРнын Эл жазуучусу; С.Эралиев – КРнын Эл акыны; Ж.Чынаев – «Манас күмбөзү» ишкер долбоорунун башкы директору; А.Токтосартов – «Манас айылы» ишкер долбоорунун башкы директору; Т.Усубалиев, М.Мамакеев – Эл өкүлдөр жыйынынын депутаттары; Т.Кошоев, И.Качкеев, З.Жамашев, К.Ташиев – эмгек ардагерлери; С.Бегалиев – Кыргызстан элдеринин ассамблеясынын төрагасы; Э.Бакиров – КРнын Улуттук Илимдер Академиясынын академиги; К.Молдобасанов – КРнын маданиятына эмгек сиңирген ишмер; Кимсанбай-ажы – Кыргызстан мусулмандарынын муфтийи.

Улуттук уюштуруу комитетинин жумушчу органы катары зарыл укуктарды жана жоопкерчиликтерди берүү менен «Манас» эпосунун 1000 жылдыгына даярдык көрүү жана өткөрүү боюнча мамлекеттик дирекция түзүлсүн.

3. Улуттук уюштуруу комитети «Манас» эпосунун дүйнөлүк маданият, адабият жана илим казынасындагы көөнөрбөс маанисин эске алуу менен «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын майрамдоого эл аралык статус берүү жөнүндөгү тийиштүү сунушту белгиленген тартипте ЮНЕСКОго киргизилсин.

**Кыргыз Республикасынын Президенти А.Акаев.
Бишкек шаары Өкмөт үйү 26-июнь 1992-жыл.**

“Манас” эпосунун 1000 жылдык мааракеси Кыргызстанды дүйнөлүк коомчулукка тааныткан абдан чоң масштабдуу иш-чара болду. Улуттук уюштуруу комитети 1995-жылдын 25-августунан 31-августка чейин өткөрүлө турган «Манас-1000» мааракесинин календардык планын бекитип, мааракени белги-

лөө үчүн жалпы эл жапатырмак киришип, ар бири өз салымын кошушту. Анда таңкы тамак, түшкү тамак жана кечки сый тамактардан сырткары төмөндөгүдөй иш-чаралар өткөрүлгөн: 1-күнү. (25-август, жума) Катышуучулар менен конокторду тосуп алуу; Коноктор жана журналисттер үчүн пресс-конференция; «Манас» эпосу боюнча театралдык спектакль кечи. 2-күнү. (26-август, ишемби) «Манас айылы» аттуу мемориалдык этнографиялык комплексти ачуу; Мамлекеттик Улуттук китепканада «Дүйнөлүк адабияттагы Манас эпосу» деп аталган китеп көргөзмөсүнүн ачылышы; Мамлекеттик көркөм сүрөт искусство музейинде «Көркөм сүрөт искусстводогу «Манас» эпосу» деген көргөзмөнүн ачылышы; К.Баялинов атындагы китепканада «Манас балдардын көзү менен» көргөзмөсүнүн ачылышы; Улуттук тарых музейинде «Улуу Жибек жолундагы Элдердин коллекциясы» деп аталган Эл аралык көргөзмөнү ачуу; Кыргыз Республикасынын Президентинин чет элдик делегация өкүлдөрүн тосуп алуусу; «Манас» кинотеатрында «Манас» эпосуна арналган кино жумалыгынын ачылышы. 3-күнү. (27-август, жекшемби) Кыргыз Улуттук филармониясында «Манас» эпосу жана дүйнө элдеринин эпикалык мурастары» аттуу Эл аралык симпозиумдун ачылышы; Кожомкул атындагы спорт ордосунда «Манас» эпосунун 1000 жылдыгына арналган эркин күрөш боюнча дүйнө чемпиондорунун мелдеш. 4-күн. (28-август, дүйшөмбү) Эл аралык симпозиумдун аякташы; Талас шаарына баруу; конокторду жайгаштыруу; «Кечки көч» деген аталышта кыргыз улуттук оюндарынын кечи. 5-күн. (29-август, шейшемби) «Манастын ордосу» тарыхый-маданий комплекстин ачылышы; «Манас» эпосунун мотиви боюнча театрлаштырылган оюнду көрүү; Майрамдык сый тамак. 6-күн. (30-август, шаршемби) Түрксой, БУУ, ЮНЕСКОнун өкүлдөрү менен мааракенин жыйынтыгы боюнча тегерек стол; «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын майрамдоонун салтанаттуу жабылышы (конокторду куттуктоо, майрамдык концерт, уюштуруу комитетинин доклады); 7-күн. (31-август, бейшемби) Келген коноктордун «Кыргызстандын эгемендүүлүк күнүнө» катышуусу; «Ала-Арча» жаратылыш паркына экскурсия жасоо; Улуттук ат оюндарынын жана каскадерлордун эл аралык 1-фестивалынын финалын көрүү; Катышуучулар менен конокторду автобекеттерден, темир жол бекеттеринен, «Манас» аба майданынан узатуу. [3] Ушул иш-чаранын өтүшү кыргыз калкына бийик ишенимди, туруктуулукту жана биримдикти тартуулоо менен Кыргызстандын тарыхындагы өтө чоң, тарыхый мааниси бар, кийинки муун үчүн өрнөк боло турган иш-чара боло алган деп айта алабыз.

Маараке Талас областындагы «Манас Ордо» комплексинде өтүп, улуу тойдо театрлаштырылган оюн-зоок программалары, улуттук оюндар көрсөтүлүп, алтымыш тогуз мамлекеттен келген делегаттар катышышкан. Тойдогу азем салтанаттын башкы режиссёрлук милдетин Б.Шамшиев аткарып, сценарийин белгилүү драматург Б.Жакиев жазган. Маараке-

деги «Манас» айылындагы ак боз үйлөрдүн саны миңге жеткен. Ак өргөөлөрдүн арасынан 3 боз үй баш байгеге татыктуу болгон. Алар: Таластыктардын 12 канат хан өргөөсү, Ысык-Көлдүк О.Кенчинбаевдин жасаган аппак боз үйү, Жети-Өгүздүк М.Осмоналиевдин 8 канат ак өргөөсү. Ал эми Оштон келген 3 кабаттуу өзгөчө боз үй тойдун көркүн ачкан. Мааракеде «Манас» эпосу музейи ачылып, ал эки кабаттан туруп, архитектор Э.Нурбеков жетектеген курулушчулар тобу тарабынан бүткөрүлгөн. Ошондой эле, музейдин жанында «Президенттик аллея» ачылган. Аллеяга КРнын Президенти А.Акаев, Азербайжан Республикасынын Президенти Г.А.Алиев, Түркия Республикасынын Президенти С.Демирель, ЮНЕСКОнун башкы директору Ф.Майор, ошондой эле Орусия, Кытай, Япония, АКШ, Казакстан, Өзбекстан, Тажикстан, Германия, Белорусия, Румыния, Иран, Индия, Грузия, Украина ж.б. өлкөлөрдүн делегаттары балатыларды олтургузушкан.

2003-жылы ЮНЕСКОнун Дүйнөлүк маданий мурастар комитети Кыргыз Республикасынын атынан номинацияланган "Акын-манасчылардын көркөм өнөрү адамзаттын дүйнөлүк мурастарынын курамдык бөлүмү катары" долбоорун дүйнөлүк маданий мурастын шедеври деп жарыялаган жана ушул эле жылы Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамынын «инсандын адеп-ахлактык жактан өсүп жетилишинин негиздерин түптөө» туурасындагы жобосу иштелип чыккан;

2006-жылы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши болуп жаткан дүйнөлүк ааламдашуу процессинде кыргыз улутунун сакталышы жана өзүн идентификациялоо маселелерине жалпы тынчсызданууну билдирип, материалдык эмес маданий мурасты коргоо жөнүндө Эл аралык конвенцияны ратификациялап, аны менен 2003-жылы 17-октябрда Париж шаарында БУУ кабыл алган Конвенциянын негизги жоболорун таанууга кошулган.

2011-жылдын 28-июнунда КРнын Жогорку Кеңеши тарабынан баатырдык эпосту сактоо, өнүктүрүү жана андан ары жайылтуу маселесин жөнгө салуучу, материалдык эмес маданий мурас объектеринин укуктук негиздерин бекемдөөгө өбөлгө болуучу "Манас" эпосу жөнүндө Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жоболору кабыл алынган.

2012-жылы 27-январда жогорку жана орто атайын билим берүү системасында, жалпы билим берүү мекемелеринин жогорку класстарында «Манас таануу окуу курсун киргизүү» жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы чыккан.

Биздин оюбузча, жогорудагы саналып чыккан иш чаралардын баардыгы абдан туура багытта пландалып, "Манас" эпосу кыргыз тилинин жана адабиятынын булагы, кыргыз элинин маданий, адеп-ахлактык, тарыхый-социалдык жана диний маселелердин негизи экендиги тастыкталып, булардын пландалышы менен ишке ашырылышы элдик оозеки чыгармачылыкты колдоо жана өнүктүрүү үчүн укуктук негизди түзө алгандыгын сыймыктануу менен белгилеп кетишибиз керек. Демек, биз, кыргыз эли дүйнө-

лук мурастардын ичинен көлөмү жана көркөмдүгү жагынан эч кимге биринчиликти бербеген «Манас» эпосу буздун бар экендигине жана анын өзөгү бийик даанышмандык менен идеологияга сугарылган теңдешсиз казынанын ээси экендигибиз абдан кубантат. Кыргыз эли – «жаратман эл!»

Укуктук негизди түзө алды деп айтпадыкпы, сөзүбүздү дагы да бекемдөө үчүн «Манас» эпосун сактоо, жайылтуу боюнча улуттук программанын кабыл алынышы тууралуу сөз кылсак. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2012-жылдын 31-январындагы №67-токтому менен 2012-2017-жылдар аралыгында «Манас» эпосун үйрөнүү, сактоо жана популяризациялоо боюнча» Кыргыз Республикасынын улуттук программасы бекитилген. Анда улуттук программанын милдеттери, программаны ишке ашыруунун мөөнөттөрү жана этаптары, программаны каржылоо жана күтүлүүчү натыйжалар белгиленген.

Улуттук программада: «...Материалдык эмес маданий мурасты сактоо жана андан ары изилдөө Кыргыз Республикасынын элдеринин руханий кайра жаралышына жана андан ары маданий өнүгүшүнө багытталган шарттарды түзүү, ата-бабалардын мурасына аяр мамиле кылуу жана муундардын жолун жолдоочулугу, өз алдынчалыкты, улуттук жана тарыхый каада-салттарынын жана өзгөчөлүгүн сактоо КРнын мамлекеттик саясатынын негизги милдеттеринен болууга тийиш» – деп айтылат.

Улуттук программанын максаты – салт болгон руханий, адеп-ахлактык, жалпы адамзаттык дөөлөттөрдү калыбына келтирүү, материалдык эмес маданиятты, элдик оозеки чыгармачылыкты системалуу өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү болуп саналат. Ал эми стратегиялык милдети – «Манас» эпосунун өзгөчө ролун, анын жаш муундарды руханий жактан тарбиялоодогу гуманисттик мурасын сактоо менен бирге, кыргыз элинин маданиятын жана тилин сактоого жана өнүктүрүүгө багытталган. Жогорудагыларды эске алуу менен, программаны ишке ашыруу үчүн бир нече сунуштар сунушталган. Алар төмөндөгүлөрдү камтыйт: *материалдык эмес маданий мурас жагында мыйзамдык жана ченемдик укуктук базаны бекемдөө; кыргыз элинин маданий салттарын сактоо, коомдун моралдык-ыймандык биригүүсүнүн маанилүү фактору катары тарыхый аң-сезимди калыптандыруу боюнча бир катар чараларды көрүү; айтуучулук искусствону кеңири изилдөө жана өнүктүрүү, акындардын, манасчылардын аткаруучулук чеберчилигин өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү; кыргыз элинин маданиятынын түрлөрүн жана адамдын чыгармачылык негизин калыптандыруучу каада-салттарынын, адаттарынын жана жөрөлгөлөрүнүн, элдик бийлеринин, оюн-зоокторунун, билимдердин, көндүмдөрдүн сакталышына жана көтөрмөлөнүшүнө көмөк көрсөтүү; билим берүү жана кадрларды даярдоо, эпикалык жана айтуучулук өнөрдүн ээлерине материалдык, моралдык жана социалдык колдоо көрсөтүү жагындагы программаларды иштеп чыгуу; илимий-изилдөө иштерин жүргүзүүгө, билим берүүнүн формалдуу эмес ыкма-*

ларын өркүндөтүүгө: манасчылардын, акындардын мектебин, чыгармачыл лабораторияларды, тажрыйбалуу устаттарды (устат-шакирт) тартуу менен айтуучулук өнөрдүн мастер-класстарын ачууга өбөлгө түзүү; эпостун «Манас», «Семетей», «Сейтек» үчилтигинин ар кыл варианттарынын системага салынган толук чыгарылыштарын басып чыгаруу; чоң жана кенже эпостордун окуяларынын негизинде анимациялык фильмдердин, компьютердик оюндардын серияларын жаратуу; элдик оозеки чыгармачылыктын балдар жана кеңири коомчулук үчүн ылайыкташтырылган чыгармаларын басып чыгаруу; материалдык эмес маданий мураска кеңири жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу максатында «Манас» эпосун кыргыз тилинен башка тилдерге которуу; жалпыга маалымдоо каражаттары аркылуу маалыматтык камсыздоону активдештирүү; Веб-сайттарды, DVD, CD коллекцияларын түзүү.

Улуттук программанын алкагындагы иш-чараларды көзөмөлдөөгө жана аткарууга тартылган министрликтер менен ведомстволордун республикалык бюджетте жыл сайын бекитилчү бюджеттеринин чегинде, ошондой эле альтернативдүү булактардын, гранттардын жана демөөрчүлүк каражаттардын эсебинен каржылоо белгиленген. Ал эми аталган программаны ишке ашыруу мөөнөтү 2012-жылдан 2017-жылга чейинки беш жыл аралыгына түзүлүп, эки этап менен ишке ашыруу пландалган.

Биринчи этапта /2012-жыл/ «Манас эпосун сактоонун, өнүктүрүүнүн жана кеңири жайылтуунун уюштуруучулук, усулдук жана укуктук негиздерин түзүү; «Кыргыз Республикасынын материалдык эмес маданий мурастарын коргоо жөнүндө» КРнын Мыйзамынын долбоорун иштеп чыгуу, илимий-изилдөө иштерин жүргүзүү; Кыргыз Республикасынын материалдык эмес маданий мурас объектилеринин Улуттук тизмесин даярдоо; КРнын аймактарында жаш манасчылардын, дастанчылардын студия-мектептерин, өнөрканаларын түзүү. Экинчи этапта / 2013-2017-жж. / «Манас» эпосун жайылтууга багытталган илимий-агартуучу, басма, билим берүү иштерин жүргүзүү; «Манас изилдөө» окуу программасын иштеп чыгуу жана окуу жайларга киргизүү; «Манас» эпосу жана кенже эпостор жөнүндө документалдуу, анимациялык фильмдерди, эпос тууралуу ар кандай берүүлөрдүн циклын жаратуу.

Мына ушул жогоруда белгиленген иш чаралардын алкагында бүтүндөй Кыргызстандын аймактарында, анын ичинде жалпыга маалымдоочу каражаттарда, жергиликтүү телерадио компанияларда, билим берүү мекемелеринде бир катар теле жана радио берүүлөр уюштурулуп, белгилүү манасчылар катышкан жолугушуу кечелери, республикалык масштабда коомдук биринчи канал жана «Саякбай» эл аралык фондусунун катышуусунда мектептер аралык «Манас таануу» интеллектуалдык таймаштар өтүп, калыстар курамы кыргыз элине таанымал манасчылар жана элдик мурасты каржылаган ишкерлер түзүп, өтүлгөн маданий иш-чарага өздөрүнүн калыс баасын берип, белектерди тартуулап жатышкандыгы маа-

лым. «Манас таануу» интеллектуалдык телетай-машта окуучулар үчилтикке байланышкан суроолорго жооп беришип, андан сырткары бир гана улуу эпос менен таанышпастан, логикалык ой жүгүртүү, кыргыздын жер-суу аттарынын мурдагы аталыштары, кыргыздын каада-салтын, үрп-адатын, ырым-жырымын, көөнө сөздөрүн, макал-ылакаптарын да үйрөнүшөт. Мындай таймаштардын максаты өспүрүмдөр арасында эпосту кеңири жайылтуу жана кыргыз элинин улуттук маданиятын сактоо болгондуктан, балдарга тарбия берүүдөгү орду чоң.

«Манас жаңырыгы» телерадио компаниясынын башкы директору, «Айкөл Манас – тарыхый инсан» деген монографиянын автору Темирбек Токтогазиевдин «Башканы коюп Манасты айт» аттуу программасы элдин сүйүктүү көрсөтүүсүнө айланып, анда тарыхый мурастар менен маалыматтарды берип, «Манас» эпосун изилдеген окумуштуулар менен, манасчылык өнөрдү аркалап, туу тутуп, кыргыз элине эле эмес дүйнөнүн төгөрөгүнө манасты даңазалаган белгилүү манасчылар менен маектешип, алардын далилдүү баяндары менен ойлорун ортого салып келет. Албетте, мындай иш чаралар тилекке каршы, азыраак болуп жатат деген ойдобуз. Эгер байма-бай өтүп турган болсо, улутубуздун сыймыгы, элибиздин руханий табылгасы өсүп келе жаткан жаш муунга тарыхты үйрөтүп, мекенчилдик сезимдерин ойготуп,

достукка, биримдикке, улут аралык ынтымакка тарбиялоого зор таасир бермек деген ойдобуз. «Манас» эпосу – чалкыган деңиз. Аны илимий жактан изилдөө эки кылымга жакындап барууда. Ошол мезгил аралыгында көптөгөн илимий иштердин объектиси болду. Бирок, дагы эле чети оюла элек, каралган маселелерден карала элек, чечилбеген маселелер али арбын.

Адабияттар:

1. Манастаануу. Студенттер үчүн колдонмо. Коомдук Манас академиясы басмага сунуш кылган. - Бишкек: “Гүлчынар”, 2012. - 45-б.
2. Манас: Кара сөз баяндамасын жазган Кеңеш Жусупов. 2-басылышы. - “Кыргыз энциклопедиясы” башкы редакциясы. - Бишкек, 2015. - 176-б.
3. Эпос “Манас” – уникальный шедевр мировой культурной сокровищницы. /Национальный организационный комитет по подготовке и проведению 1000-летия эпоса “Манас”; государственная дирекция “Манас-1000”; научно-пропагандистский деловой проект “Мурас” / Сост.: профессор Асанканов., доцент Омурбеков Т.Н. - Бишкек, 1992.
4. Эл агартуу. Кыргыз Республикасынын билим берүү жана маданият министрлигинин “Ардак белгиси” ордендүү илимий-педагогикалык жана методикалык журналы. - Бишкек: “Алтын тамга”, 2001. №9-10.

Рецензент: к.пед.н., доцент Асанакунов Т.А.